

РЕЦЕНЗИЯ
от проф. д-р Красимир Станчев

**за трудовете на главен асистент д-р Стияна Атанасова БАТАЛОВА,
кандидат за заемане на академичната длъжност ДОЦЕНТ
в конкурса по професионално направление 2.1. „Филология“ за нуждите на
секция „Кирило-Методиевски извори и традиции“, обявен в ДВ, брой. 36 от
27.04.2018 г.**

Стияна Баталова е единственият кандидат по обявения на 27.04.2018 г. конкурс за доцент. Родена на 22.07.1975 г., тя се формира като класически филолог с магистратура и докторантura в Софийския университет "Св. Климент Охридски" и постдокторска специализация в Рим по линия на Andrew Mellon Foundation. Работила е като преподавател по латински и старогръцки език, а от 2005 г. е на работа в КМНЦ при БАН последователно като проучвател, научен сътрудник II и I степен и главен асистент. Научните интереси на Ст. Баталова, като се започне от дипломната ѝ работа в НГДЕК-София, са съсредоточени в областта на латинските извори за покръстването на българите и по-общо на средновековната латинска агиография и хронография; в последно време в кръга на интересите ѝ влизат и проблемите на старобългарския превод на библейски текстове.

За целите на настоящия конкурс Ст. Баталова представя общо 26 публикации от периода след защитата на докторската ѝ дисертация: 1 монография и 4 отделни публикации на части от нея (от които една под печат); 4 студии (едната под печат), две от които в авторитетни чуждестранни издания; 6 статии, пет от които отпечатани в престижни български медиевистични издания; 2 публикации на тезиси на доклади и 9 рецензии и информации за научни форуми, една от които под печат и две в съавторство.

Основният тематичен кръг в научните интереси на Ст. Баталова, с който са свързани и по-съществените ѝ приноси от периода след защитата на докторската дисертация, е очертан от монографията *Мотиви за българите в латинската историографска традиция XIV–XV в.* (София 2018, 209 стр.) и публикуваните отделно 4 части от нея, както и от статиите, означени в списъка на публикациите с номера 1.3.1. (Some Notes on the Motif of Conversion to Christianity of the Bulgarians in *Chronica Pontificum Romanorum* by Thomas Ebendorfer, *Scripta&e-scripta* 5 (2007), 107–115.1.), 1.3.3. (Покръстването на българите в няколко латиноезични съчинения от XIII–XVI в., *Средновековният българин и „Другите“*. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д.и.н. П. Ангелов, София 2013, 109–125) и 1.3.4. (Ролята на Доминиканските автори за рецепцията и разпространението на мотива за *Rex Bulgarorum* в западноевропейската историография, *Културният диалог между Изтока и Запада, ГСУ ЦСВП „Проф. Ив.*

Дуйчев“ Т. 98 (17), 2013, 151-166); към този тематичен кръг се отансят и тезисите на представения във Вилнюс доклад "Мотивы болгарской истории в *Mare Historiarum* Джованни Колонни (по материалам дигитализированных рукописей)", *El' Manuscript – 2016. Vilnius·Iževskas 2016*, 246-250 (№ 1.4.2. в списъка на публикациите).

Във въведението към **монографията** си (с. 9-14) Ст. Баталова, след като припомня слабостите на поредицата *Латински извори за българската история (ЛИБИ)* и изтъква част от причините за тях и след като бегло споменава «заслугите за осветляването на отделни въпроси, свързани с изворите, писани на латински и италиански език от редица наши учени през последните десетилетия» (с. 12; N.B.: при цитиране спазвам стриктно правописа и пунктуацията на изданието, в което не на място се чувства липсата на редакторски прочит), формулира целта на книгата си: «да запълни до известна степен оставената в миналото празнина в съвременните български изследвания по отношение на познанията за тези традиционни мотиви в късносредновековната историографска традиция» (с. 13); става дума за «някои незабелязани моменти в разпространението на отделни историографски мотиви [...] и за значението на тези сведения в мисленето и представите на средновековния човек за мястото на българите в историята и в средновековната картина на света» (*ibidem*).

В първата глава, онасловена "Щрихи върху историята на латинската историография и мотивите за българите в нея през XII-XIII в." (с. 15-27) авторката прави един, по нейното собствено признание, «бърз преглед» (с. 27) на световните хроники от XII-XIII в., в които се откриват сведения за българите, които - както със съдържанието, така и с формата си – ще окажат влияние върху съставителите на световни хроники през следващите два века и в частност върху четиримата автори, на които Ст. Баталова посвещава отделни глави. В този по необходимост кратък обзор, който като цяло дава вярна картина на латиноезичната универсална хронакистика от посочените два века, според мен е могло (и би трябвало) да се отдели малко повече внимание на *Универсалната хронография* на Зигеберт от Жамбу (и на нейната връзка с *Хрониката* на Регинон от Прюм, IX в.) независимо от това, че тя е сравнително добре представена в *ЛИБИ* 3 и в една съвсем нова българска публикация (вж. с. 16, бел. 19). Трябва да отбележа и една фактологическа (а може би само техническа) грешка на с. 24, ред 2 отгоре: Толомео от Лука не е роден през 1226, а (вероятно) през 1236 г.

Следващите четири глави, които са основни за книгата, всъщност са разработвани като самостоятелни студии, като първите три са и публикувани отделно, а четвъртата е още под печат. В глава II (с. 28-67, преди това публикувана на английски език в *Scripta et e-Scripta Vol. 14-15, 2015*) са представени две от историческите съчинения (компиляции) на Паолино от Венеция († 134), които авторката е имала възможност да проучи с оглед на интересуващата я тема благодарение на съвременните дигитални издания на някои от преписите им (като с ръкописа от Ягелонската библиотека, някога принадлежал на полския хронист Ян Длугош, е работила и пряко). Жанрово-

композиционните особености на двете съчинения и съдържащите се в тях сведения за българската история са представени достатъчно пълно в съпоставка с някои от основните извори на Паолино – *Speculum Historiale* на Венсан от Бове и *Liber Secretorum* на Марино Санудо Стария. Посочено е и влиянието на Паолино върху *Хрониката* на Андреа Дандоло, на което са се спирали и други български изследователи, като е взето становище по някои спорни въпроси. В тази глава прави малко странно впечатление (като се има предвид че авторката работи именно в КМНЦ) безусловното отнасяне на споменатата на с. 51 Кристианова легенда към X в., когато още от времето на въвеждането ѝ в науката и до ден днешен около нейната датировка няма единно мнение и мнозина учени са я отнасяли и я отнасят към доста по-късно време.

Следващата глава III (с. 68-102) е посветена на сведенията за българите в *Mare historiarum* на Джовани Колона († 1343/44). За съжаление, за авторката е останал недостъпен автографът на съчинението, съхраняван във Флоренция, и тя е била принудена да си служи с двата дигитализирани парижки ръкописа (вж. с. 69-70), поставяйки си за цел «със средствата на филологическия и компаративен анализ да се установи дали и в каква степен този доминикански автор се придържа към утвърдени по-рано модели, има ли прояви на новаторство и дали има случаи, в които текстът му е рецептиран у по-късни автори» (с. 70). Ст. Баталова установява следното: «При прочит на *Mare historiarum* се откриват единадесет известия за българската история. Появата им е закономерна, понеже, както неколократно вече се установи, подобни сведения присъстват като относително устойчиви елементи от разказа за световната история в латинските хроники от *Chronographia* на Зигеберт нататък, в това число и в *Speculum historiale* на Венсан от Бове, което се превръща в парадигма на доминиканската историография веднага след появата си» (с. 72). Сравнителният анализ е проведен компетентно и с използване на всички възможни извори, на места са направени и някои уместни и интересни филологически наблюдения. Общото заключение на авторката, добре мотивирано, е «че въпреки че Джовани Колонна следва познатия модел на хрониката на Венсан от Бове и включва тези сведения на аналогични места в своя разказ, той не се е задоволил само с него и неговия източник – Зигеберт, а е привличал и друг богат материал, чрез който ги развива и изложението на историческите събития добива друг вид» (с. 101). Като цяло тази глава, публикувана през 2017 г. в сръбското издание *Иницијал. Часопис за средњовековне студије*, е една от най-добре изработените части на монографията.

Глава IV (с. 103-138) е посветена на сведенията за българите в *Summa Historialis* на известния теолог и историограф Антонин Флорентински (Антонино Пиериоци, 1389-1459, архиепископ на Флоренция, светец-покровител на Флорентинския диоцез). Проследена е накратко историята на изследванията върху съчинението на Пиериоци, в което «се откриват тринацсет свидетелства или споменавания за българите и

българските земи» (с. 105). На основата на съществуващата научна литература са показани добре връзките между Сумата на Антонино и нейните източници, преки и опосредствани, като е отделено специално внимание на възможната употреба на етнонима 'българи' «за означаване на състава на целия хунски военно-племенен съюз с името на едно от увлечените от хуните в движението им на запад племена» (с. 108). Подробно е анализиран и епизодът с покръстването на българите, като са изяснени добре както неговият контекст, така и използванието от автора извори и отношението му към тях. След това е добре изяснен и характерът на включения в края на същия параграф на съчинението кратък разказ за донасянето на мощите на св. Климент Римски в Рим от св. Кирил, «апостол на всички славяни [...], които другаде се наричат българи» (с. 132, анализ на целия епизод: с. 132-134). Тук авторката отново говори за Кристиановата легенда като за паметник от X в. без да споменава колебанията в датировката ѝ, но в случая изразът не е така безусловно категоричен и са цитирани най-новите англоезични трудове върху паметника, които очевидно също приемат тази датировка. Достатъчно внимание е отделено и на епизодите от по-късната история на българите, които не са особено многобройни в съчинението но пораждат някои интересни въпроси около неговите извори за които авторката отбележава, че се нуждаят от по-нататъшно задълбочено изследване. Заключението на Ст. Баталова е, че Антонино Пиероци «се явява един от последните средновековни компилатори на компендиум с такива гигантски мащаби, а относно събитията, от българската история – един от най- подробните извори за предаването на сведения за българите в латинската историографска традиция от петнадесетото столетие» (с. 138).

Последната, пета глава на монографията (с. 139-190), за разлика от предишните досега не е била публикувана (намира се под печат към момента на кандидатстването за конкурса) и е истинска тематична новост за българската медиевистика, а и в международен план: както отбележава авторката, за Николас Копер Млади и неговия *Florarium temporum* съществува само едно монографично изследване което, за съжаление, ѝ е останало недостъпно (вж. с 139, бел. 512) и го цитира от втора ръка. Съчинението е от особен интерес за третираната от Ст. Баталова тема, тъй като в него «има над двадесет сведения за българите и българските земи за периода от началото на V в. до 1444 г.», при което авторът, за разлика напр. от А. Пиероци, проявява особен интерес към събитията на Балканския полуостров «от началото на кръстоносните времена нататък, та чак до падането на Константинопол в 1453 г.» (с. 143). Авторката се спира подробно на тези сведения, на използванието от Клопер извори (които той самият не винаги указва точно – нещо характерно за епохата) и на отношението му към тях. В тази част на монографията оригиналните текстове са системно съпроводени с български превод, извършен от авторката, което значително повишава възможността да бъдат използвани и от по-широк кръг изследователи в България. Без да влизам в подробности искам да изтъкна, че тази част, по мое мнение, е не само най-обемната

(донякъде и поради включените преводи), но и най-приносната в цялата монография.

В кратките заключителни думи ("Вместо заключение", с. 191-193) кандидатката още веднъж подчертава, че разглежданата от нея тема е важна, почти непозната в България освен за тесния кръг на неколцина специалисти и чака своето по-нататъшно системно изследване. Следват списък на съкращенията и показалци на изворите и библиографията.

Монографията на Ст. Баталова *Мотиви за българите в латинската историографска традиция XIV–XV в.* безспорно има приносен характер както с представения и интерпретиран материал, така и с перспективите за по-нататъшни изследвания, които открива пред българската медиевистика. Приносите в общи линии са добре формулирани в приложената авторска справка, но не мога да се съглася напълно с твърдението, че «във встъплението се посочват ясно достиженията на българските учени в областта и състоянието на изследванията по въпроса» (Авторска справка за приносите¹, с. 1, § 1.1). В монографията са посочени недостатъците и ограничеността (по обективни причини) на по-старите изследвания и издания и най-вече на поредицата ЛИБИ, докато «заслугите за осветляването на отделни въпроси, свързани с изворите, писани на латински и италиански език» (с. 12) на редица български учени от последните десетилетия не само не са посочени ясно, но и са сведени до едно изброяване, и то непълно, на петима автори и на техните основни (но не единствени) публикации по темата (с. 12-13, бел. 12-16). Очевидно е включена във формулата «и редица други» (с. 13) публикацията на А. Влаевска от 2010 г. (базирана на доклад, четен през 2007 г.) "Образът на княз Борис-Михаил в католическата историография IX–XVII в. (От Регинон, абат на Прюм, до кардинал Цезар Бароний")", която, макар и само въз основа на изследването на един конкретен мотив, се спира (вкл. и чрез публикуването на текстове) на редица автори и трудове които Ст. Баталова разглежда в монографията си: Винсент/Венсан от Бове (и зависимостта му от Хрониката на Зигиберт), Толомео от Лука, Джовани Колона, Антонино Пиероци... Кандидатката познава тази публикация и я цитира на два пъти (на с. 29 и 51), но само в глава II, посветена на Паолино от Венеция, игнорирайки я в ред други случаи, с което създава впечатлението, че тя първа в българската медиевистика се е занимала с дадения автор или е стигнала до определени изводи.

Както бе казано в началото, със същия тематичен кръг, освен публикуваните отделно части от монографията, са свързани и статиите на кандидатката, посветени на мотива за покръстването на българите и епизода с ослепяването на Расате-Владимир от баща му Борис-Михаил в трудова на Томас Ебендорф *Chronica Pontificum Romanorum* (№ 1.3.1., 2007 г., на англ. език), в някои латиноезични съчинения от XIII–XVI в. (№

¹ Пътем трябва да отбележа, че в авторската справка за приносите е допусната грешка в номерацията на главите: повторено е "глава втора" там където вече става дума за гл. III, поради което гл. IV е посочена като трета след което изведенъж се скоча на гл. V.

1.3.3., 2013 г.) и у някои доминикански автори от същия период (и 1.3.4., 2013 г.). Макар и не изцяло, направените в тях наблюдения и изводи по принцип са отразени в монографията (особено що се отнася до по-ранните автори, XIII в.) и споделят нейните качества и недостатъци (като основен недостатък отново ще отбележа недостатъчното внимание към предходните изследвания по темата).

В останалите представени за конкурса публикации се очертават две водещи теми: едната, традиционна за авторката понеже е свързана с докторската ѝ дисертация, е тази за св. Евстатий Плакида в латиноезичната традиция (публикации 1.2.1 и 1.3.2.), другата, с която се очертава една нова линия в нейните изследвания, е свързана с библейската *Книга на пророк Исаия* и нейните тълкувания и позволява да се откроят качествата на кандидатката и като елинист и старобългарист (публ. 1.2.3 от 2013, 1.2.4 – под печат, 1.3.5 от 2016 г. и 1.3.6 от 2017 г.)

Първите две публикации са продължение на една плодотворна линия в изследователската работа на кандидатката, свързана с докторската ѝ дисертация "Агиографските творби за Св. Евстатий Плакида в латинската традиция до XII век" (2005 г.), имат приносен характер и показват че темата не е изчерпана и че могат да се очакват нови интересни щрихи към вече очертаната от Ст. Баталова картина.

Публикациите върху *Книга на пророк Исаия* и нейните тълкувания започват с един убедителен сравнителен анализ (публикацията от 2013 г.), който потвърждава заключението на руския славист-богослов Ив. Е. Евсеев, че библейският текст и коментарите са преведени едновременно. Работейки по-нататък по темата, кандидатката, все на базата на сравнителен анализ (къръгът на чито източници се разширява все повече благодарение най-вече на разширения интернет-достъп до редица славянски ръкописи съхранявани в Русия), стига до убедителни и важни изводи, които са добре резюмирани в хронологически последната ѝ студия, под печат (публикация № 1.2.4.): «че славянската традиция трябва да се изследва комплексно, защото среднобългарската е непълна и представя само една част от преславския превод на това съчинение, поради това и заключенията, направени въз основа на текста в ръкопис F.I. 461 са непълни. Паралелното изучаване на славянския превод с проби от гръцките катенни ръкописи показва, че е недостатъчно да се работи само с пълния текст на коментара в *Patrologia Graeca* (който не е критически издаден), тъй като някои от решенията в славянския превод могат да се обяснят само с използвания гръцки източник» (цитирам *Авторска справка за приносите*, с. 6).

Последната тематична линия свързва по-пряко научно-изследователската работа на кандидатката със служебната ѝ позиция в КМНЦ и задачите на тази институция. А съвсем пряко с **Кирило-Методиевската проблематика** е свързана една нейна статия (определенята от авторката като студия, № 1.2.2.) от 2009 г. онасловена "Квадратният нимб – традиция и трансформация в образа и текста". По нейните собствени думи,

«Изходна точка на изследването е портретът на източен монах с квадратен нимб, кукул и мантия, част от фреската „Христос слизи в Ада“ в Долната базилика на Сан Клементе, Рим» (Авторска справка за приносите, с. 4). Ст. Баталова привежда цяла серия от типологически паралели към структурата на това изображение (приложена е и таблица която включва 58 паметника датиращи от V-VI до XII в., с. 468-474). Авторката приема за убедителна хипотезата, че става дума за изображение на Константин-Кирил Философ (вж. с. 448-449), а собствените си изводи формулира така: «Вероятно изображението на св. Кирил в "Сан Клементе" не е било почитано като икона, а като портрет на "философ", монах-просветител и мисионер, и, което е най-важното – като върнал в Рим мощите на третия папа след св. Петър» (с. 463). В рамките на колегиалния научен дебат, а не като критика, трябва да кажа, че за мен, както и за редица други изследователи (една част цитирани от кандидатката) не е никак убедително, че в случая става дума за изображение на Константин-Кирил (да не говорим, че формулировката на извода й поражда известно недоумение). От себе си искам да добавя, че ми е трудно да приема за квадратен нимб фрагмента от архитектурна композиция, който се вижда зад изображението на въпросния монах, макар че някои изследователи го правят. Моите съмнения се основават не на черно-белия възпроизвезд на фреската в публикацията (с. 456), а на многократни лични наблюдения по време на дългогодишния ми престой в Рим. И поради това за мен е учудващо, че при добрата си информираност относно библиографията по въпроса кандидатката не цитира сериозното несъгласие на покойния проф. о. Леонард Байл², дългогодишен приор на манастира към базиликата "Сан Клементе" (*ergo*, многократен съзерцател на въпросната фреска, но не просто като любител) и после префект на Ватиканската Апостолическа Библиотека, с аргументите на J. Osborn в полза на това, че изобразената личност е Константин-Кирил (и, следователно, че гробът му е бил там, точно на противоположната страна спрямо сега почитания *предполагаем* гроб на Кирил). А за кандидатката Osborn е един от двамата автори, които предлагат «най-убедителни доказателства в подкрепа на тази хипотеза» (с. 449).

С Кирило-Методиевската проблематика са свързани и две рецензии и една информация, представени от кандидатката в раздела "Рецензии, отзиви и популярни публикации, отпечатани след защита на ОНС доктор" (и тук в Авторската справка има объркване на номерацията: разделът е 1.5., а въпросните публикации са представени под 1.4.1 и 1.4.2; в списъка на публикациите номерацията е правилна). Наред с безусловната полза от тези добре изгответи рецензии-представления, бих искал да посоча, че в рецензиията за книгата на Алда Джамбелука Косова *Ad erudiendam*

² L. E. Boyle, O.P. The Site of the Tomb of St. Cyril in the Lower Basilica of San Clemente, Rome. – In: *Christianity Among the Slavs. The Heritage of Saints Cyril and Methodius. Acts of the International Congress held on the Eleventh Centenary of the Death of St. Methodius, Rome, October 8-11, 1985*, P.I.O., Roma 1988, 75-82 (= *Orientalia Christiana Analecta*, 231).

fidelium plebem. Esegesi dei primi secoli scritturali paleoslavi (ss. IX–XI), Caltanissetta 2010 би било уместно да има и някои критични нотки относно определени твърдения на авторката, чиято дискусационност и на моменти неприемливост може би са убегнали на рецензентката (освен ако премълчаването не се дължи на криворазбрано чувство за колегиалност).

В заключение, имайки предвид цялостната научна продукция на Ст. Баталова представена за целите на конкурса, мога да кажа, че от времето на защитата на докторската си дисертация (2005 г.) до обявяването на настоящия конкурс кандидатката безусловно е израсла в професионален план, разширила е сферите на проучванията си и е задълбочила вниманието си към историко-филологическата страна на третираните проблеми. Притежава необходимата методологическа, езикова и библиографска подготовка, но в някои случаи трябва да бъде по-внимателна към мненията и постиженията на други изследователи, работили или работещи по третираните от нея теми. Научно-изследователската ѝ дейност като цяло отговаря на прилаганите в България критерии за получаване на академичната длъжност "доцент" по професионално направление "2.1. Филология" и това ми дава основание да препоръчам на уважаемото научно жури да избере доктор Стиляна Атанасова Баталова на тази академична длъжност като се надявам, че в бъдеще научните ѝ занимания ще бъдат все по-тясно обвързани с нуждите на секция "Кирило-Методиевски извори и традиции" в Кирило-Методиевския научен център при БАН.

Рим, 19.09.2018

Проф. д-р Красимир Станчев
krassimir.stantchev@uniroma3.it

